

„*Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem*”

2018, Nr 2(11)

DOI: 10.33674/220187

Olga JASTRZĘBSKA¹

Polska

**PROROSYJSKIE PORTALE INTERNETOWE W POLSCE I INNYCH
KRAJACH EUROPY ŚRODKOWEJ JAKO ISTOTNY ELEMENT
KSZTAŁTOWANIA PROWADZONEJ PRZEZ ROSJĘ
WOJNY INFORMACYJNEJ**

(PRO-RUSSIAN WEBSITES IN POLAND AND OTHER CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES AS IMPORTANT COMPONENT IN FORMATION OF THE PROCESS OF RUSSIAN INFORMATION WARFARE)

Abstrakt:

Polityka Rosji i jej obecnego prezydenta – Władimira Putina – wzbudza na świecie wiele kontrowersji, jednak z drugiej strony grupy wspierające działania państwa rosyjskiego, którego głównym celem jest odbudowa swojej silnej pozycji na arenie międzynarodowej nie są zjawiskiem rzadkim. Swoje poparcie dla działań Moskwy wyrażają poprzez środki masowego przekazu, m.in. przez internet. Niniejszy artykuł poświęcony będzie internetowym portalom, sprzyjającym polityce Moskwy, istniejącym w krajach Europy Środkowej – państw pogranicza Wschodu i Zachodu, przez długi czas będących częścią radzieckiej strefy wpływów, zaś obecnie integrujących się ze strukturami europejskimi. Praca postara się przedstawić najważniejsze treści prezentowane na tych stronach, stosunek do wzrastającego znaczenia Rosji w stosunkach międzynarodowych oraz prób odzyskania pozycji mocarstwa (m.in. odniesienie do konfliktu ukraińskiego) a także w jaki sposób te portale i ich aktywność wpływają na procesy społeczno-polityczne, istniejące w tych państwach i czy witryny te mogą być aktywnym instrumentem wykorzystywanym przez Rosję w procesie kształtowania i prowadzenia działań określanych mianem wojny informacyjnej.

¹ Olga Jastrzębska, doktorantka w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. Email: olga.jastrzebska@poczta.pl

Słowa kluczowe:

portal internetowy, przestrzeń informacyjna, xportal, wojna informacyjna, fałszywe informacje.

Abstract:

The current politics of Russia and its leader Vladimir Putin is considered as very controversial, but from the other hand many groups support the actions, which are concerned on increasing the strong position of Russia at the international area. Their advocacy for its policy is showed by many means of transitions like Internet. The main focus of this article will be interested in internet portals, which promote the Russian politics which exist in Central European countries like Poland, Czech Republic, Hungary and Slovakia. Mentioned countries exist on sui generis borderland of East and West. They were for many years parts of Soviet sphere of influence and now try to arrange their position in West European structures. Article will try to answer which type of contents can be found on this websites, their attitude to expanding role of Russia in international relations and Moscow's attempts for recuperating the superpower status (like opinion about Ukrainian conflict) and in which way these portals and their activities can influence social and political processes, which are conducted in these states. At least article will mention how described websites can be used as active instrument in the process of shaping and carrying on movements which can be called as information war.

Keywords:

internet portal, information space, xportal, information war, fake news.

Wprowadzenie

Wskutek trwającej od drugiej połowy XX wieku rewolucji informacyjnej poza tradycyjnymi środkami przekazu, do których bez wątpienia zalicza się prasa, radio oraz telewizja dołączył jeszcze jeden – Internet. W dobie jego coraz większego upowszechnienia stał się dla wielu ludzi głównym środkiem pozyskiwania oraz utrwalania informacji. Dane przekazywane za pomocą Internetu mają ogromny wpływ na kształtowanie ludzkich postaw i poglądów. Z wymienionego stanu rzeczy doskonale zdają sobie sprawę państwa, które wykorzystują ciągle tworzącą się przestrzeń wirtualną jako narzędzie pośredniego oraz nawet bezpośredniego formowania procesów państwowych, których konstytuowanie jest często zależne od ludzkich działań, motywowanych przez wyznawane przekonania. Internet traktowany jest także przez państwo jako zasób,

pozwalający na przekazywanie informacji, odpowiednie formowanie oraz kształtowanie wielu aspektów jego wykorzystania. Co więcej, dzięki coraz szerszemu dostępowi do sieci zamieszczone w Internecie treści mogą dotrzeć do nieograniczonej liczby ludzi, kształtując ich poglądy.

Wśród państw wykorzystujących informacje jako jeden z najważniejszych środków służących tworzeniu oraz utrwalaniu pożądanego stanu znajduje się Federacja Rosyjska. Kraj ten po rozpadzie Związku Radzieckiego (ZSRR) został zdegradowany do roli mocarstwa regionalnego z czym rosyjskie społeczeństwo oraz wielu reprezentujących go decydentów nigdy się nie pogodziło. Aktualnie Rosja stara się utraconą pozycję światowego mocarstwa odzyskać, używając w tym celu wielu środków realizowanych na różnorodnych polach. Wśród nich wymienić można m.in. narzędzia militarne, których wykorzystanie było najbardziej widoczne podczas aneksji Krymu (2014 r.) oraz środki ekonomiczne, wyrażane poprzez budowę Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, organizacji mającej utwierdzić rosyjskie wpływy gospodarcze na obszarze poradzieckim. Nie mniejsze znaczenie mają także narzędzia kulturowe, szczególnie koncepcja tzw. Russkiego Miru - rosyjskiej diaspory żyjącej w krajach byłego ZSRR – będącej według słów litewskiego badacza Lukasa Trakimaviciusa „sekretną bronią Władimira Putina”² mogącą wpływać na kształt procesów politycznych w tych państwach oraz mechanizmy informacyjne, najpełniej wyrażające się w działalności stacji RT (dawniej Russia Today), propagującej zgodny z polityką Moskwy obraz rzeczywistości międzynarodowej.

Prowadzona aktualnie przez Federację Rosyjską polityka odzyskiwania utraconych wpływów i podnoszenia swojego znaczenia na arenie międzynarodowej ma swoich zwolenników także poza granicami wymienionego państwa. Do stronników polityki prezydenta W. Putina należą m.in. partie skrajnie prawicowe z Europy Zachodniej i Środkowej jak francuski Front Narodowy i węgierski Jobbik³. Zwolennicy polityki prowadzonej obecnie przez Rosję nieradko prezentują swoje poglądy w Internecie, gdzie tworzą własne portale poświęcone analizie sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej wyraźnie pozytywnie ustosunkowane do polityki Kremla. Niniejszy artykuł poświęcony będzie porta-

² A. Parfieniuk, *35 milionów sztuk sekretnej broni Putina. Litewski ekspert o znaczeniu mniejszości rosyjskiej poza granicami ojczyzny*, Wiadomości wp.pl, 23.09.2016 <<https://wiadomosci.wp.pl/35-milionow-sztuk-sekretnej-broni-putina-litewski-ekspert-o-znaczeniu-mniejszosci-rosyjskiej-pozza-granicami-ojczyzny-6040097841746561a>> (11.05.2018).

³ A. Bohdanowicz, *Putin straszy faszystami tymczasem to oni są w Europie jego największymi zwolennikami*, Natemat.pl, 16.04.2014, <<http://natemat.pl/98917,putin-straszy-faszystami-tymczasem-w-europie-to-oni-sa-jego-najwiekszymi-zwolennikami>> (26.04.2018).

lom internetowym funkcjonującym w krajach Europy Środkowej, prezentującym poglądy prorosyjskie. Ich treści, wpływ na przestrzeń informacyjną i społeczeństwa tych państw oraz ich możliwe stosunki z organizacjami międzynarodowymi, szczególnie Unią Europejską i Sojuszem Północnoatlantyckim. Obszar Europy Środkowej niegdyś należący do strefy wpływów Związku Radzieckiego obecnie także cieszy się dużym rosyjskim zainteresowaniem przez wzgląd na jego swoiste położenie na styku interesów Zachodu i Rosji, co powoduje że Moskwa dąży tu do maksymalnego zwiększenia swoich wpływów politycznych. Prorosyjskie portale, prezentujące wizję świata zgodną z oczekiwaniami Rosji, są instrumentem pozwalającym na kształtowanie poglądów i postaw, przekładających się następnie na określony bieg procesów politycznych i społecznych.

Prorosyjskie portale internetowe w Polsce

Przegląd prorosyjskich portali internetowych oraz ich treści warto rozpocząć od przypadku najbardziej bliskiego, czyli polskiego. Zdaniem organizacji Stop Fake liczba stron oraz kont, prezentujących treści zgodne z założeniami polityki Moskwy wynosi około 50⁴. Wśród witryn, które można określić jako prezentujące treści sprzyjające Rosji wymienić można strony takie jak: *xportal.pl*, *mysl – polska.pl*, *obserwatorpolityczny.pl*. Przegląd ten skupi się na czterech przytoczonych stronach, gdyż zawarte na nich treści uznać można za reprezentatywne dla większości mediów prezentujących kierunek popierający politykę Moskwy.

Pierwsza z wymienionych stron czyli *xportal.pl* powstała w roku 2006, początkowo działała ona pod nazwą Forum Młodzieży Prawicowej⁵. Redaktorem naczelnym witryny jest Bartosz Bekier, doktorant w Instytucie Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Xportal powiązany jest ze skrajnie nacjonalistyczną organizacją Falanga, propagując jej hasła. Strona prezentuje artykuły z następujących dziedzin: najnowsze informacje, historia, idea, polityka i ekonomia. Znajdujące się tu teksty mają wydźwięk wyraźnie antyamerykański i prorosyjski. Sympatyzowanie z Rosją najczęściej wyraża się poprzez poparcie dla nieuznawanych na arenie międzynarodowej podmiotów, wspieranych przez Moskwę, szczególnie separatystów z Zagłębia Donieckiego, którzy w roku 2014 wszczęli konflikt na wschodzie Ukrainy, tworząc nieuznawaną przez społeczność międzynarodową Federacyjną Repu-

⁴ P. Pogorzelski, *Zagrożenie rosyjską dezinformacją w Polsce i formy przeciwdziałania*, Wojnowice 2017, ss. 15-16.

⁵ *Nowa Strona Prawicy!*, Xportal.pl, 13.11.2011 <<http://xportal.pl/?p=371>> (11.05.2018).

blikę Noworosji. Na stronie przytaczane są wypowiedzi m.in. Pawła Gubariewa oraz Denisa Puszylina – liderów separatystycznego ruchu na wschodzie Ukrainy oraz informacje na temat misji, którą *xportal*, a właściwie jego redaktor naczelny odbył w roku 2014 na tereny ogarnięte konfliktem. Relacja obfituje w negatywne określenia rządu w Kijowie, który charakteryzowany jest mianem „junty”, zaś separatyści prezentowani są jako bohaterscy powstańcy⁶. W pojawiających się na *xportal.pl* relacjach dotyczących konfliktu donbaskiego wielokrotnie przytaczane są informacje na temat rzekomych zbrodni armii ukraińskiej, popełnianych na bezbronnych cywilach, m.in. komunikat dotyczący odkrycia masowych grobów ludności miejscowej na terenach operacji działań wojsk rządowych⁷. Sam B. Bekier udzielał wywiadu dla rosyjskiej telewizji NTV, gdzie deklarował poparcie dla Noworosji oraz nazywał stosunek władz polskich do ukraińskiego konfliktu „skandalicznym”⁸.

Kolejnym istotnym wyznacznikiem, określającym *xportal.pl* jako witrynę o ukierunkowaniu prorosyjskim jest jej antyukraiński charakter. Ukraina – będąca głównym antagonistą Rosji w sporze dotyczącym Krymu oraz pośrednio w konflikcie donbaskim – jest przedstawiana jako kraj faszystowski i przesiąknięty ideologią banderowską, zagrażającą Rosji i Polsce. Związek Ukraińców w Polsce określany jest jako „pro-banderowska klika”⁹, zaś działania władz Ukrainy jako „banderowski terroryzm”¹⁰. Oprócz tego *xportal* bardzo chętnie powołuje się na informacje przekazywane przez media rosyjskie. Jako przykład podać można stację NTV, gdzie wyświetlono reportaż dotyczący „ochotniczych partoli anty-banderowskich” tworzonych w Polsce i mających na celu ochronę południowo – wschodniego pogranicza przed prowokacjami ze strony ukraińskiej¹¹.

Ostatnią cechą, na którą warto zwrócić uwagę w kontekście prorosyjskiego nastawienia prezentowanego portalu jest częste odwoływanie się do myśli Aleksandra Dugina - głównego ideologa eurazjatyizmu, głoszącego tezy o potrzebie utworzenia wielkiego imperium eurazjatyckiego, pod przewodnictwem

⁶ *Fotoreportaż: Doniecka Republika Ludowa*, Xportal.pl, 29.05.2014 <<http://xportal.pl/?p=14330>>/ (13.05.2018).

⁷ *Noworosja: odkrywane są masowe groby*, Xportal.pl, 25.09.2014 <<http://xportal.pl/?p=16685>>/ (13.05.2018).

⁸ *Bartosz Bekier dla rosyjskiej NTV*, Xportal.pl, 23.09.2014 <<http://xportal.pl/?p=16661>> (13.05.2018).

⁹ *Polska: banderowiec wycofuje się rakiem*, Xportal.pl, 18.04.2018 <<http://xportal.pl/?p=33604>>/ (26.04.2018).

¹⁰ *Bartosz Bekier....*

¹¹ *Polska: Ochotnicze partole antybanderowskie*, Xportal.pl, 3.08.2015 <<http://xportal.pl/?p=21938>>/ (26.04.2018).

Rosji¹². Autor ten cieszy się obecnie ogromnym poważaniem wśród rosyjskich decydentów, będąc określanym nawet jako jeden z głównych ideologów Krem-la. Oprócz A. Dugina wśród rosyjskich polityków, których wypowiedzi są czę-sto na *xportal* przytaczane wymienić można Witalija Miłonowa, polityka zna-nego w Rosji ze swoich skrajnie konserwatywnych poglądów, określanego przez witrynę jako deputowanego pracującego nad odbudową moralną narodu i państwa. W. Miłonow wielokrotnie odwiedzał oddziały separatystów w Donba-sie, wyrażając swoją solidarność z nimi. Polityk ten twierdzi, że Polska i Rosja, jako jedno z niewielu państw bronią chrześcijańskiej wizji świata¹³. *Xportal* postrzega Federację Rosyjską jako kraj, który – w odróżnieniu od państw za-chodnich – broni tradycyjnych, konserwatywnych wartości oraz religii chře-szcijańskiej, mającej być obecnie głównym drogowskazem moralnym.

Innymi polskimi portalami, które w sposób wyraźny sympatyzują z Rosją i prowadzoną przez nią polityką są *obserwatorpolityczny.pl* oraz *mysl-polska.pl*. Pierwszy z nich jest – podobnie jak *xportal* – stroną gdzie można znaleźć in-formacje z zakresu polityki, gospodarki czy kultury. Spośród autorów pisać-ych na tej stronie na uwagę zasługuje jeden z nich, posługujący się pseudoni-mem Krakauer, wyraźnie gloryfikujący politykę rosyjską, szczególnie na ob-szarze przestrzeni poradzieckiej, gdzie Rosja jest przez wymienionego użyt-kownika prezentowana jako gwarant pokoju i stabilności. Jako przykład posłu-żyć może określenie sił rosyjskich, biorących udział w wojnie rosyjsko-gruzińskiej w roku 2008 jako wojsk pokojowych. Sporo miejsca w swoich wpi-sach Krakauer poświęca także konfliktowi ukraińskiemu, prezentowanemu jako awantura, w którą Rosja została wmanewrowana przez mocarstwa zachodnie, mające na celu zapobieżenie jej dalszemu rozwojowi¹⁴. Osobnym zagadnie-niem, bardzo często pojawiającym się w tekstach Krakauera jest obecny prezy-dent Rosji – Władimir Putin, prezentowany jako modernizator współczesnej Federacji Rosyjskiej i najwybitniejszy światowy przywódca¹⁵. Według autora W. Putin dba o umocnienie pozycji Rosji na arenie międzynarodowej, zapewnił jej należne miejsce w systemie innych państw oraz nie dopuścił do powtórzenia się scenariusza ukraińskiego, czyli obronił swój kraj przed chaosem i destabili-

¹² P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny”, 2010, nr 82, s. 223.

¹³ *Witalij Miłonow dla xportalu: Polska i Rosja bronią chrześcijańskiej wizji świata*, Xpor-tal.pl, 19.07.2017 <<http://xportal.pl/?p=31697>> (26.04.2018).

¹⁴ *Czas działa na niekorzyść Rosji?*, Obserwatorpolityczny.pl, 21.10.2017 <<https://obserwatorpolityczny.pl/?p=50128>> (27.04.2018).

¹⁵ *Władimir Putin – najpotężniejszy i najbardziej wpływowy przywódca najwspanialszego kraju świata*, Obserwatorpolityczny.pl, 7.10.2017 <<https://obserwatorpolityczny.pl/?p=50258>> (15.05.2018).

zacja¹⁶. Krakauer krytykuje także działania Polski, pokazując ją jako państwo pełne rusofobii oraz niechęci do wschodniego sąsiada, co – jego zdaniem – przyczynia się do dramatycznego pogorszenia wizerunku Warszawy na arenie międzynarodowej¹⁷.

Podobne wpisy można znaleźć na portalu *mysl-polska.pl*. Witryna ta nawiązuje do dziedzictwa tygodnika o tym samym tytule, założonego w roku 1941 w Londynie i reprezentującego poglądy Stronnictwa Narodowego¹⁸. Strona koncentruje się na analizie bieżących wydarzeń w Polsce i na świecie, komentuje również zagadnienia ekonomiczne i kulturalne. Charakterystyczną cechą dla tego portalu jest wyróżnienie osobnego działu, poświęconego sprawom rosyjskim. Zawarte tam materiały, charakteryzujące się sympatią do państwa rosyjskiego podzielić można na trzy grupy. Pierwsza z nich związana jest z postrzeganiem Rosji jako silnego państwa, sprzeciwiającego się *Pax Americana* oraz będącego obrońcą wartości tradycyjnych i konserwatywnych. Jako przykład wymienić można artykuł prof. Adama Wielomskiego pt.: „Czy Rosja jest katechonem?”, w którym przedstawia on Rosję jako państwo sprzeciwiające się płynącym z Zachodu nurtom ateistycznym, liberalnym i antychrześcijańskim. Prof. A. Wielomski otwarcie nazywa W. Putina „Katechonem”, prowadzącym chrześcijańską politykę¹⁹. Rosyjski przywódca przedstawiany jest jako konserwatywny lider, negujący dominację Stanów Zjednoczonych (USA) na arenie międzynarodowej, m.in. przytaczana jest wypowiedź prezydenta na spotkaniu Klubu Wałdajskiego, w której relacje między USA i Europą Zachodnią zostały określone jako „stosunki wasalne”²⁰. Na portalu przytaczane są także fragmenty wystąpień W. Putina, z których wyłania się obraz rosnącej w siłę Federacji Rosyjskiej, radzącej sobie z problemami społecznymi. W swoim przemówieniu prezydent podkreślił np. dodatni przyrost naturalny oraz wzrost placówek opiekuńczych dla dzieci²¹.

Druga grupa artykułów koncentruje się wokół kwestii Ukrainy, jednoznacznie przedstawianej na opisywanej witrynie jako państwo zdominowane przez ideologię banderowską. W artykule pt. „Neonazistowska Ukraina” pre-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Monachijska konferencja bezpieczeństwa – mała orgia rusofobii?*, Obserwatorpolityczny.pl, 19.02.2018 <<https://obserwatorpolityczny.pl/?p=52585>> (27.04.2018).

¹⁸ G. Lepianka, *Jan Engelgardt: 'Myśl Polska' musi być pismem poważnym*, Prawy.pl, 30.08.2013 <<http://prawy.pl/3566-jan-engelgardt-mysl-polska-musi-byc-pismem-powaznym/>> (16.05.2018).

¹⁹ A. Wielomski, *Czy Rosja jest Katechonem?*, Mysl-polska.pl, 28.02.2016 <<http://www.mysl-polska.pl/799>> (16.05.2018).

²⁰ J. C. Kamiński, *Putin o suwerenności i nieingerencji*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/675>> (29.04.2018).

²¹ *Ibidem*.

zentuje się odrodzenie faszyzmu u wschodnich sąsiadów Polski poprzez szerzący się rzekomo na Ukrainie kult Adolfa Hitlera, wzrost aktywności organizacji skrajnie prawicowych jak Prawy Sektor lub też szerzenie nienawiści do innych narodowości, szczególnie Rosjan, Polaków i Żydów. Głównym wrogiem pozostaje oczywiście Rosja, w stosunku do której – zdaniem autora artykułu – Ukraina ma ogromny kompleks niższości²². Wielokrotnie na portalu *mysl-polska.pl* pojawiają się wpisy krytykujące Kijów i nazywające jej rząd banderowskim, przytaczane są także wypowiedzi europejskich polityków, m.in. byłego premiera Słowacji Roberta Fico, który scharakteryzował Ukrainę jako państwo znajdujące się na skraju upadku²³.

Trzecią grupą wpisów, którymi charakteryzuje się prezentowana strona są artykuły dotyczące krytyki stosunku polskich władz do Rosji oraz wspierania Ukrainy. Szczegółnej dezaprobacie poddana jest polityka wschodnia, bazująca na rusofobicznych uprzedzeniach. W zamieszczonym na *mysl-polska.pl* apelu, podpisanym przez portale i czasopisma o charakterze prawicowym wytyka się kolejnym polskim rządowi „branie udziału w ideologicznej wojnie przeciwko Rosji”, sprowadzenie wymienionej polityki do charakteru usługowego i bycia swoistym podwykonawcą woli krajów Zachodu²⁴. Polską politykę wschodnią krytykuje także ostro redaktor naczelny Jan Engelgard, nazywając zaangażowanie Warszawy w sprawy Ukrainy „żyrowaniem wszystkich szaleństw kijowskiej junty”. Polska pełni dla niego rolę „ujadającego psa”, mającego maksymalnie Rosji zaszkodzić²⁵. Warto także wspomnieć o częstym pojawianiu się na opisywanym portalu wpisów poświęconych A. Duginowi i jego ideologii, m.in. opowiadających o planach budowy nowego, konserwatywnego świata i szczególnej roli Rosji w tym nowym porządku²⁶.

Portale internetowe w wybranych krajach Europy Środkowej poza Polską

Wymienione portale prorosyjskie istniejące w Polsce prezentują Rosję jako wschodzące mocarstwo, będące przeciwwą dla hegemonii USA, postrzeganej

²² A. Miksa, *Neonazistowska Ukraina*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/1184>> (16.05.2018).

²³ M. Soska, *Ukraina przed rozpadem*, Mysl-polska.pl, <<http://mysl-polska.pl/node/215>> (29.04.2018).

²⁴ *Polityka wschodnia jest błędna*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/944>> (16.05.2018).

²⁵ J. Engelgard, *Polska jako podwykonawca na Wschodzie*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/node/139>> (16.05.2018).

²⁶ *Zbudujemy nowy konserwatywny świat*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/1108>> (16.05.2018).

jako zagrożenie dla światowego bezpieczeństwa. W związku z tym USA i ich sojusznicy, m.in. Polska dążą do maksymalnego jej osłabienia, np. poprzez szerzenie postaw rusofobicznych, czy wciąganie Rosji w konflikty. Poglądy tego typu istnieją jednak nie tylko w polskiej przestrzeni wirtualnej – są one charakterystyczne także dla innych państw środkowoeuropejskich – Czech, Węgier i Słowacji, gdzie ich oddziaływanie jest równie silne jak w Polsce, co więcej, posiadają one o wiele większy wpływ na kształtowanie postaw ich mieszkańców co wymusza konkretne działania ze strony państwa.

Przykładem kraju, gdzie prorosyjskie portale są istotną częścią przestrzeni informacyjnej są Węgry. Zdaniem raportu, zaprezentowanego przez portal *Vs.hu* na Węgrzech działa około 90 stron, blogów i portali, które rozpowszechniają informacje formujące obraz rzeczywistości zgodny z linią kształtowaną przez Moskwę²⁷. Stronami o wyraźnej orientacji prorosyjskiej są *oroszhirek.hu* i *orientalista.hu*. Poświęcone są one w dużej mierze istotnym wydarzeniom, kształtującym politykę rosyjską. Drugi z wymienionych portali – *orientalista.hu* – przedstawia w pozytywnym świetle nie tylko główne kierunki rosyjskich spraw wewnętrznych i zagranicznych, ale także ekonomii i techniki, m.in. przytaczając informację o wyższości rosyjskich czołgów nad amerykańskim sprzętem wojskowym. Ważną częścią węgierskiej, prorosyjskiej przestrzeni informacyjnej są witryny sympatyzujące z partiami skrajnie prawicowymi jak Jobbik czy Węgierski Front Narodowy²⁸. Druga z wymienionych partii współpracuje z portalem *Hidfo.info*, który zamieszczał dezinformujące wpisy na temat konfliktu ukraińskiego, m.in. fałszywą wiadomość dotyczącą przekazania przez NATO na prośbę USA czołgów Ukrainie²⁹. Portal ten intensywnie współpracuje z rosyjskimi służbami specjalnymi, szerząc nieprawdziwe informacje dotyczące aktualnych kierunków polityki rosyjskiej³⁰.

Z podobnym problemem borykają się południowi sąsiedzi Polski – Czechy i Słowacja, państwa, których związki z Rosją są określane jako silne. Według czeskiego *think-thanku* European Values w Republice Czeskiej istnieje około 40 stron propagujących rosyjską politykę. Wśród nich wymienić można m.in. witry-

²⁷ Zidentyfikowali prorosyjskie portale. „Znamiona wojny informacyjnej”, TVN24.pl, 7.04.2016, <<https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wegry-prawie-90-portali-rozpowszechnia-rosyjska-propagande,633821.html>> (29.04.2018).

²⁸ L. Gyori, P. Kreko, *Rosyjska dezinformacja i ruchy ekstremistyczne na Węgrzech*, The Warsaw Institute Review, 16.10.2017, <<https://warsawinstitute.org/pl/rosyjska-dezinformacja-ruchy-ekstremistyczne-na-wegrzech/>> (17.05.2018).

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ P. Kreko, L. Gyori, E. Zgut, *Pozdrowienia z Rosji. Działalność prorosyjskich ekstremistycznych grup, szerzących nienawiść w Europie Środkowo – Wschodniej*, Budapeszt 2017, s. 32.

nę *protoproudi.cz* („Pod prąd”) oraz *parlamentnilisty.cz*. Ich redaktorem naczelnym jest Peter Hajek, pełniący niegdyś funkcję wiceszefa kancelarii prezydenta Milosa Zemana, uważanego w Czechach za jawnego rusofila, wzywającego np. do zniesienia sankcji przeciwko Rosji. Na stronie *protoproudi.cz* znaleźć można m.in. wpisy nazywające katastrofę lotniczą w wyniku której zginęli członkowie Chóru Aleksandrowa możliwym zamachem, będącym spełnieniem groźby B. Obamy w stosunku do W. Putina³¹. Drugi z przedstawionych portali – *parlamentnilisty.cz* jest witryną o znacznej popularności, liczba jej czytelników wynosi około 800 000 osób miesięcznie³². Jest on znany nie tylko ze swoich prorosyjskich sympatii oraz antyzachodniego nastawienia³³, ale także z częstego publikowania nieprawdziwych informacji na tematy polityczne, społeczne oraz ekonomiczne. Strona cieszy się także sympatią prezydenta M. Zemana, który wielokrotnie udzielał wywiadów na jej łamach³⁴. Prezydent często nazywany jest największym sojusznikiem *parlamentnilisty.cz*, gdyż sam – jako sympatyk polityki W. Putina – wielokrotnie powtarzał w przestrzeni publicznej informacje zamieszczane na prorosyjskich witrynach, np. dyskredytujące ukraiński rząd³⁵.

Prorosyjskie portale są także zjawiskiem charakterystycznym dla przestrzeni informacyjnej Słowacji, gdzie za wspierające politykę prezydenta W. Putina można uznać strony *hlavnespravy.sk* oraz *svobodnenoviny.sk*.³⁶ Według serwisu *konspiratori.sk* łączna liczba witryn słowackich i czeskich przychylnych Moskwie wynosi 108³⁷. Na przedstawionych wcześniej dwóch słowackich portalach dezinformacja polega przede wszystkim na fabrykowaniu wiadomości, czego najlepszą egzemplifikacją jest wiadomość na temat odnalezienia na

³¹ M. Kokot, *Czesi powołują rządowy zespół do walki z rosyjską propagandą. 'Zagrożenie dezinformacją'*, Wyborcza.pl, 29.12.2016 <<http://wyborcza.pl/7,75399,21177810,czesi-powoluja-rzadowy-zespol-do-walki-z-rosyjska-propaganda.html>> (29.04.2018).

³² J. Syrovatka, *Wojna informacyjna w Internecie. Czechy [w:] Wojna informacyjna w Internecie. Przeciwdziałanie prokremlowskiej dezinformacji w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. A. Wierzejski, Warszawa 2017, ss. 6.

³³ B. Chorzova, I. Smolenova, *United we stand, together we fall. The Kremlin's leverage in the Visegrad countries*, Praga 2017, s. 2.

³⁴ E. Shulteis, *The Czech Republic fake news problem*, 21.10.2017, TheAtlantic.com, <<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/10/fake-news-in-the-czech-republic/543591/>> (18.05.2018).

³⁵ J. Janda, V. Vichova, *Wrogie oddziaływania Kremla w Republice Czeskiej : obecny stan rzeczy*, <<https://warsawinstitute.org/pl/wrogie-oddziaływania-kremla-w-republice-czeskiej-obecny-stan-rzeczy/>> (18.05.2018).

³⁶ *'Foreign Policy': rosyjska propaganda w Europie Środkowej*”, Wiadomości Onet.pl, 14.03.2015 <<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/foreign-policy-rosyjska-propaganda-w-europie-srodkowej/qtxstk>> (29.04.2018).

³⁷ *United we stand, together we fall...*, ss. 108.

Ukrainie przez obserwatorów OECD grobów, gdzie znajdowały się zwłoki z wyciętymi organami wewnętrznymi, co miało sugerować proceder handlu nimi, uprawiany przez ukraińską armię. Jednakże obserwatorzy OECD nigdy nie potwierdzili faktu odnalezienia tych mogił. Kształtowaniem przekonań prorosyjskich zajmuje się także witryna prowadzona przez byłego premiera Jana Carnogurskiego, ośmieszająca polityków uznanych za rusofobów³⁸.

Na podstawie przytoczonych powyżej informacji uznać można strony o nastawieniu prorosyjskim za niezwykle istotną część przestrzeni informacyjnej państw środkowoeuropejskich. Witryny te – współpracujące z instytucjami rosyjskimi lub tworzone niezależnie od nich – bez wątpienia umacniają wpływy Moskwy w tych państwach. Jakże jednak mogą być konsekwencje ich istnienia oraz jak może wyglądać oddziaływanie na rozwój procesów politycznych i społecznych krajów, w których funkcjonują?

Wnioski

Zaprezentowane portale pełnią niezwykle ważną rolę w zakresie prowadzonych przez Rosję działań, często określanymi mianem wojny informacyjnej. W opisywanym przypadku jej najważniejszym elementem jest wywieranie wpływu na ludność innych państw poprzez dobór i wykorzystanie odpowiednich informacji³⁹. Wpisują się one w główny nurt poszerzania oddziaływania politycznego i społecznego Rosji. Zważywszy na fakt, iż przestrzeń informacyjna krajów Europy Środkowej jest ciągle fazie tworzenia się, można łatwo wpłynąć na proces jej formowania, co może mieć przełożenie na określony kierunek rozwoju wydarzeń społeczno – politycznych. W ten sposób Moskwa może zyskać skonkretyzowany stopień wpływu na ich finalny kształt i ich dalsze funkcjonowanie.

Prorosyjskie witryny internetowe, z racji popularności niektórych z nich rzutują na społeczne postawy w krajach, gdzie działają. Przede wszystkim, sprzyjają one wzrostowi sympatii autorytarnych i eurosceptycznych. Egzemplifikacją wspomnianego zjawiska może być Republika Czeska, gdzie prorosyjskie portale cieszą się dużą liczbą czytelników. Według badań przeprowadzonych w roku 2016 przez czeską agencję STEM aż 25% Czechów uważa informacje podane na stronach prorosyjskich za prawdziwe, zaś 38 % obywateli tego państwa uważa,

³⁸ *'Foreign Policy': rosyjska propaganda...*

³⁹ O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna informacyjna zagrożeniem dla bezpieczeństwa ludzkości, Walka informacyjna. Uwarunkowania, incydenty, wyzwania*, red. H. Batorowska, Kraków 2017, s. 71.

że za kryzys ukraiński odpowiadają państwa zachodnie. Informacje zawarte na witrynach prorosyjskich umacniają wśród Czechów negatywny stosunek do NATO i Unii Europejskiej, co przekłada się na poparcie dla tej ostatniej organizacji – w roku 2016 tylko 25% mieszkańców kraju nad Wełtawą chciało członkostwa ich państwa w UE⁴⁰. Jako przejaw nasilenia tendencji antyeuropejskich i sprzyjających Rosji można uznać zwycięstwo w wyborach prezydenckich w Czechach w roku 2018 eurosceptycznego i nastawionego przychylnie do polityki Moskwy Zemana. Opisane tendencje mogą przełożyć się na utrudnienie współpracy państw środkowoeuropejskich z innymi podmiotami i organizacjami na forum międzynarodowym. Oprócz Czech fenomen ten pokazuje również przypadek Węgier i Polski – państw, których kooperacja z UE uległa pogorszeniu wskutek działań władz, odbieranych w Brukseli jako dążenia do autorytaryzmu.

Innym rezultatem działalności prorosyjskich portali internetowych jest coraz bardziej powszechna w krajach środkowoeuropejskich dezinformacja. Jedną z cech charakterystycznych opisywanych witryn jest przekazywanie nieprawdziwych informacji na temat bieżących wydarzeń politycznych, społecznych i gospodarczych. Obrazem takiego działania jest kreowanie fałszywego obrazu państw, których polityka jest sprzeczna z aktualnymi interesami Rosji, jak Ukraina, prezentowana na przedstawionych stronach jako państwo upadłe i faszystowskie. Ten niezgodny z prawdą wizerunek często kreowany jest poprzez personalne ataki na konkretne osoby o czym może świadczyć zarzuty wobec żony prezydenta Ukrainy Petra Poroszenki, którą oskarżono o defraudację pieniędzy, przeznaczonych na leczenie chorych dzieci⁴¹. Informacja ta okazała się nieprawdziwa – *xportal* zaczerpnął ją z portalu *luxherald.com*, który okazał się stroną założoną przez spółkę zarejestrowaną w Chinach, oskarżaną o oszustwa i niezgodne z prawem transakcje handlowe. Według Marcina Reya, zajmującego się przeglądem rosyjskiej propagandy w polskim Internecie *xportal* świadomie umieścił informację o nieprawdziwym charakterze w celu wprowadzenia swoich czytelników w błąd⁴². Innym przypadkiem, mającym miejsce w Polsce jest publikacja strony *dziennik-polityczny.com*, gdzie zaprezentowano fałszywą wypowiedź pułkownika wojsk NATO odbywających ćwiczenia w Orzyszu, Stevena Gventera, który nazwał Polaków „pijakami, złodziejami i próżniakami”. Informacja ta okazała się nieprawdziwa, pułkownik S.

⁴⁰ *Czesi powołują rządowy zespól...*

⁴¹ *Ukraina: Żona Poroszenki okrada małe dzieci*, Xportal.pl, 19.11.2017 <<http://xportal.pl/?p=31703>> (26.05.2018).

⁴² *Fałszywa wiadomość o żonie Petra Poroszenki już w Polsce*, Stopfake.org, 20.11.2017 <<https://www.stopfake.org/pl/falszywa-wiadomosc-o-zonie-petra-poroszenki-juz-w-polsce/>> (26.05.2018).

Gventer stanowczo zaprzeczył iż kiedykolwiek wypowiedział takie słowa, co więcej, okazało się że jego rzekomą wypowiedź umieścił w Internecie ktoś podszywający się pod niego⁴³. Podobna sytuacja miała miejsce w Czechach, gdzie portal *aeronet.cz* oskarżył USA o inicjowanie protestów przeciw prezydentowi Zemanowi, które mają w ostateczności doprowadzić do wybuchu zamieszek i zdestabilizowania sytuacji w kraju⁴⁴.

Strony o nastawieniu prorosyjskim nierzadko zwiększają zjawisko dezinformacji poprzez łączenie informacji prawdziwych z fałszywymi, np. umieszczając nieprawdziwy nagłówek z artykułem podającym prawdziwe informacje. Zdaniem Marka Laity, specjalisty od komunikacji strategicznej w Naczelnym Dowództwie Sił Sojuszniczych NATO w Europie taktyka ta jest skuteczna, gdyż większość ludzi nie czyta całych artykułów tylko ich nagłówki i to one najbardziej utrwalają się w pamięci⁴⁵. Rozmiar szerzonych przez witryny prorosyjskie nieprawdziwych informacji jest często tak duży że zmusza państwa do odpowiedniej reakcji, co jest najlepiej widoczne na przykładzie Czech. Pod koniec roku 2016 powołano do życia specjalną jednostkę – Centrum Przeciwko Terroryzmowi i Zagrożeniom Hybrydowym, która ma monitorować pojawiające się w Internecie wpisy i prostować informacje fałszywe⁴⁶. Samo stworzenie takiego zespołu pokazuje, iż problem coraz bardziej zwiększającego się wpływu Moskwy i jej zwolenników na czeską przestrzeń informacyjną jest niezwykle poważny – znaczna część internetu w tym państwie została *de facto* „zawłaszczona” przez Rosję i podmioty jej sprzyjające.

Jako kolejny cel istnienia portali prorosyjskich wymienić można szerzenie napięć między poszczególnymi narodowościami, co jest szczególnie widoczne w przypadku polskim. Witryny takie jak *xportal* czy *mysl-polska* często wykorzystują resentymy związane z konfliktem ukraińsko-polskim istniejącym podczas II wojny światowej, szerząc wiadomości na temat rozszerzającego się na Ukrainie faszyzmu, np. przytaczając wypowiedzi ukraińskich polityków i dziennikarzy, chwalebnych rzeź wołyńską⁴⁷ oraz prezentując antypolskie grafiki,

⁴³ P. Szczepaniak, *Rosyjskie trolle internetowe atakują oko.press*, 29.05.2017, Oko-Press.com, 29.05.2017 <<https://oko.press/rosyjskie-trolle-internetowe-atakuja-oko-press/>> (27.05.2018).

⁴⁴ *Foreign Policy: rosyjska propaganda...*

⁴⁵ A. Dąbrowska, *Dezinformacja – potężna broń w rękach Kremla*, Polska – zbrojna.pl, 2.07.2017 <<http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/23040?t=Dezinformacja-poteczna-bron-w-rekach-Kremla>>/ (26.05.2018).

⁴⁶ *Czesi powołują rządowy zespół...*

⁴⁷ *Ukraina: Rzeź Wołynia była dobra*, Xportal.pl, 4.03.2015 <<http://xportal.pl/?p=19662>> (27.05.2018).

tworzone przez skrajnie prawicowe ugrupowania ukraińskie⁴⁸, co ma utrwalić w świadomości Polaków obraz Ukrainy jako państwa wrogiego.

Zaprezentowane powyżej rezultaty oddziaływania portali prorosyjskich mogą mieć negatywne skutki dla społeczeństw środkowoeuropejskich. Zwiększenie nastrojów zwróconych przeciw procesom integracyjnym oraz demokratycznym rozwiązaniom może przyczynić się do wzrostu sympatii w stosunku do polityki prowadzonej przez Federację Rosyjską oraz jej przywódcę. Z kolei szerzenie negatywnych stereotypów dotyczących innych narodów ma wpływ na ich utrwalenie oraz zaburzenie procesów współpracy, tak ważnej obecnie przez wzgląd na naruszoną przez działania Rosji równowagę sił w Europie. Witryny te – poprzez rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji – mogą wpływać na zwiększenie destabilizacji politycznej oraz społecznej w wymienionych krajach. Spolaryzowane i niestabilne społeczeństwa państw Europy Środkowej mogą okazać się poważnym problemem dla jedności europejskiej (*casus* Polski i Węgier oraz antyeuropejskie nastawienie społeczeństwa czeskiego), zaś na maksymalne osłabienie organizacji takich jak Unia Europejska liczy Rosja.

Jaki może być możliwy dalszy wariant rozwoju stron o nastawieniu prorosyjskim w państwach Europy Środkowej? Prawdopodobnie będą one w dalszym ciągu intensywnie rozwijać swoją działalność, mimo różnych przeciwdziałań, podejmowanych przez te kraje. Zjawisko to można zaobserwować na przykładzie portali polskich – *xportal* oraz *mysl-polska* są intensywnie aktualizowane. Obserwując duże zaangażowanie Rosji w prowadzenie działań mających na celu dezinformację oraz promowanie określonych postaw można spodziewać się coraz większych prób ingerencji w przestrzeń informacyjną krajów Europy Środkowej, wykorzystywania – często nawet bez wiedzy samych zainteresowanych – istniejących tam witryn sprzyjających jej polityce oraz zwiększania swoich wpływów politycznych. Rola prorosyjskich portali – w kontekście ich nieprzerwanej działalności – nie tylko nie zostanie zmniejszona, ale nawet ulegnie zwiększeniu. Od czynności podjętych przez wymienione w artykule państwa zależeć będzie czy witryny te – szerzące obraz świata zgodny z szablonem formowanym przez Rosję i jej władze oraz wpływające na nakierowywanie poglądów ich czytelników, co może mieć przełożenie na ich polityczne wybory – będą w stanie w dalszym ciągu służyć Moskwie jako użyteczne narzędzie na polu informacyjnej walki.

⁴⁸ „Neonazistowska Ukraina”.

BIBLIOGRAFIA:

- ✓ Bartosz Bekier dla rosyjskiej NTV, 23.09.2014, Xportal.pl, <<http://xportal.pl/?p=16661>> (13.05.2018)
- ✓ Bartosz Bekier: wywiad dla Głosu Szczecińskiego”, 26.07.2014, Xportal.pl, <<http://xportal.pl/?p=15402>> (26.04.2018)
- ✓ Bohdanowicz A., *Putin straszy faszystami tymczasem to oni są w Europie jego największymi zwolennikami*, Natemat.pl, 16.04.2014, <<http://natemat.pl/98917,putin-straszy-faszystami-tymczasem-w-europie-to-oni-sa-jego-najwiekszymi-zwolennikami>> (26.04.2018)
- ✓ Chorzova B., Smolenova I., *United we stand, together we fall. The Kremlin's leverage in the Visegrad countries*, Praga 2017
- ✓ *Czas działa na niekorzyść Rosji?*, Obserwatorpolityczny.pl, 21.10.2017 <<https://obserwatorpolityczny.pl/?p=50128>> (27.04.2018)
- ✓ Dąbrowska A., *Dezinformacja – potężna broń w rękach Kremla*, Polska-zbrojna.pl, 2.07.2017 <<http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/23040?t=Dezinformacja-potezna-bron-w-rekach-Kremla>> (26.05.2018)
- ✓ Eberhardt P., *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny”, 2010
- ✓ Engelgard J., *Polska jako podwykonawca na Wschodzie*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/node/139>> (16.05.2018)
- ✓ *Falszywa wiadomość o żonie Petra Poroszenki już w Polsce*, Stopfake.org, 20.11.2017 <<https://www.stopfake.org/pl/falszywa-wiadomosc-o-zonie-petra-poroszenki-juz-w-polsce/>> (26.05.2018).
- ✓ *Fotoreportaż: Doniecka Republika Ludowa*, Xportal.pl, 29.05.2014 <<http://xportal.pl/?p=14330>> (13.05.2018)
- ✓ Gyori L., Kreko P., Zgut E., *Pozdrowienia z Rosji. Działalność prorosyjskich ekstremistycznych grup, szerzących nienawiść w Europie Środkowo-Wschodniej*, Budapeszt 2017
- ✓ Gyori L., Kreko P., *Rosyjska dezinformacja i ruchy ekstremistyczne na Węgrzech*, The Warsaw Institute, 16.10.2017 <<https://warsawinstitute.org/pl/rosyjska-dezinformacja-ruchy-ekstremistyczne-na-wegrzech/>> (17.05.2018)
- ✓ Janda J., Vichova V., *Wrogie oddziaływania Kremla w Republice Czeskiej: obecny stan rzeczy* <<https://warsawinstitute.org/pl/wrogie-oddziaływania-kremla-w-republice-czeskiej-obecny-stan-rzeczy/>> (18.05.2018)
- ✓ Kamiński J. C., *Putin: będziemy iść naprzód*, Mysl-polska.pl,

- <<http://www.mysl-polska.pl/716>> (16.05.2018)
- ✓ Kamiński J. C., *Putin o suwerenności i nieingerencji*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/675>> (29.04.2018)
 - ✓ Kokot M., *Czesi powołują rządowy zespół do walki z rosyjską propagandą. Zagrożenie dezinformacją*, Wyborcza.pl, 29.12.2016 <<http://wyborcza.pl/7,75399,21177810,czesi-powoluja-rzadowy-zespol-do-walki-z-rosyjska-propaganda.html>> (29.04.2018)
 - ✓ Lepianka G., *Jan Engelgardt: Myśl Polska musi być pismem poważnym*, Prawy.pl, 30.08.2013 <<http://prawy.pl/3566-jan-engelgardt-mysl-polska-musi-byc-pismem-powaznym/>> (16.05.2018)
 - ✓ Miksa A., *Neonazistowska Ukraina*, Mysl-polska.pl <<http://www.mysl-polska.pl/1184>> (16.05.2018)
 - ✓ *Monachijska konferencja bezpieczeństwa – mała orgia rusofobii?*, Obserwatorpolityczny.pl, 19.02.2018 <<https://obserwatorpolityczny.pl/?p=52585>> (27.04.2018)
 - ✓ Parfieniuk A., *35 milionów sztuk sekretnej broni Putina. Litewski ekspert o znaczeniu mniejszości rosyjskiej poza granicami ojczyzny*, Wiadomości wp.pl, 23.09.2016 <<https://wiadomosci.wp.pl/35-milionow-sztuk-sekretnej-broni-putina-litewski-ekspert-o-znaczeniu-mniejszosci-rosyjskiej-pozza-granicami-ojczyzny-6040097841746561a>> (11.05.2018)
 - ✓ Pogorzelski P., *Zagrożenie rosyjską dezinformacją w Polsce i formy przeciwdziałania*, Wojnowice 2017
 - ✓ *Polska: banderowiec wycofuje się rakiem*, Xportal.pl, 18.04.2018 <<http://xportal.pl/?p=33604>> (26.04.2018)
 - ✓ *Polska: Ochotnicze partole antybanderowskie*, Xportal.pl, 3.08.2015 <<http://xportal.pl/?p=21938>> (26.04.2018)
 - ✓ *Polityka wschodnia jest błędna*, Mysl-polska.pl <<http://www.mysl-polska.pl/944>> (16.05.2018)
 - ✓ Shulteis E., *The Czech Republic fake news problem*, TheAtlantic.com, 21.10.2017 <<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/10/fake-news-in-the-czech-republic/543591/>> (18.05.2018)
 - ✓ Soska M., *Ukraina przed rozpadem*, Mysl-polska.pl, <<http://mysl-polska.pl/node/215>> (29.04.2018)
 - ✓ Szczepaniak P., *Rosyjskie trolle internetowe atakują oko.press*, 29.05.2017, OkoPress.com, <<https://oko.press/rosyjskie-trole-internetowe-atakuja-oko-press/>> (27.05.2018)
 - ✓ *Ukraina: Rzeź Wołynia była dobra*, Xportal.pl, 4.03.2015 <<http://xportal.pl/?p=19662>> (27.05.2018)

- ✓ *Ukraina: Żona Poroszenki okrada małe dzieci*, Xportal.pl, 19.11.2017 <<http://xportal.pl/?p=31703>> (26.05.2018)
- ✓ *Walka informacyjna. Uwarunkowania, incydenty, wyzwania*, red. H. Batorowska, Kraków 2017
- ✓ *Wojna informacyjna w Internecie. Przeciwdziałanie prokremlowskiej dezinformacji w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. A. Wierzejski, Warszawa 2017
- ✓ Wielomski A., *Czy Rosja jest Katechonem?*, 28.02.2016, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/799>> (16.05.2018)
- ✓ *Witalij Miłonow dla xportalu: Polska i Rosja bronią chrześcijańskiej wizji świata*, Xportal.pl, 19.07.2017 <<http://xportal.pl/?p=31697>> (26.04.2018)
- ✓ *Władimir Putin – najpotężniejszy i najbardziej wpływowy przywódca najwspanialszego kraju świata*, Obserwatorpolityczny.pl, 7.10.2017 <<https://obserwatorpolityczny.pl/?p=50258>> (15.05.2018)
- ✓ *Zbudujmy nowy konserwatywny świat*, Mysl-polska.pl, <<http://www.mysl-polska.pl/1108>> (16.05.2018)
- ✓ *Zidentyfikowali prorosyjskie portale. Znamiona wojny informacyjnej*, TVN24.pl, <<https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wegry-prawie-90-portali-rozpowszechnia-rosyjska-propagande,633821.html>> (29.04.2018)